

Ob 180. obletnici rojstva Simona Gregorčiča (1844–1906)

PETRA TESTEN KOREN | ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino

✉ petra.testen@zrc-sazu.si

Izveček: Prispevek se osredotoča na slovo od pesnika Simona Gregorčiča (1844–1906) med sodobniki. Ob trenutku njegove smrti in slovesa ponuja vpogled v panoramo preteklosti – pesnikove percepcije v tedanji družbi, ki se zrcali v objavah tedanjega tiska, s tem pa odpira tudi premislek o Gregorčičevi dediščini vse do današnjih dni.

Ključne besede: Simon Gregorčič, pogreb 1906, časopisje, dediščina.

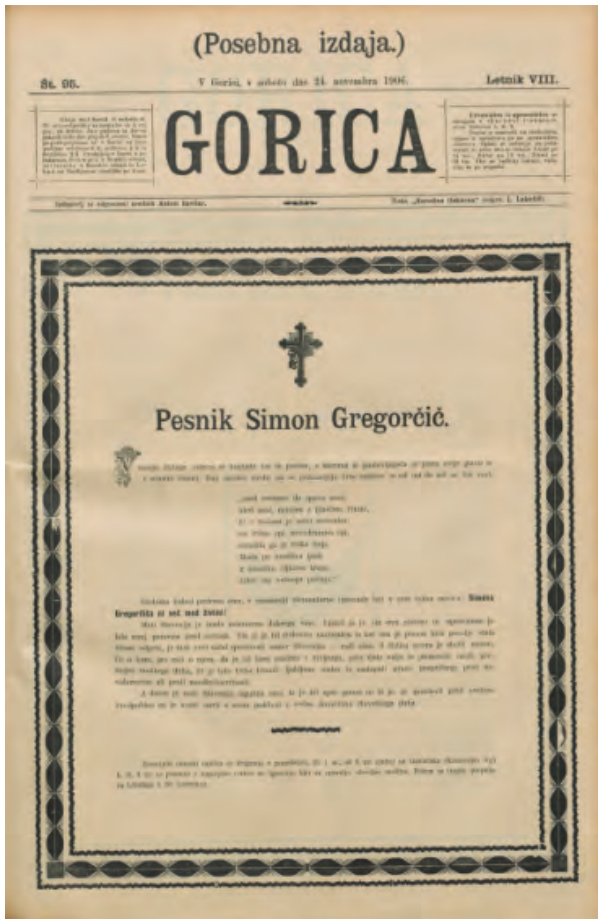
In occasione del 180° anniversario della nascita di Simon Gregorčič (1844–1906)

Riassunto: L'articolo si concentra sull'addio al poeta Simon Gregorčič (1844–1906) da parte dei suoi contemporanei. Il momento della sua morte offre uno sguardo sul passato, più precisamente sulla precezione del poeta da parte della società d'allora, il che si riflette nelle pubblicazioni contemporanee e stimola le riflessioni su quello che il poeta ci ha lasciato fino al giorno d'oggi.

Parole chiavi: Simon Gregorčič, funerale 1906, giornali, patrimonio

*Ko je njegova srčna kri
naš svet škropila,
drhal je, kot bi zasledila
zvér, nanj dvignila pesti
in bič leden. In ko je glas
uporni čula,
še bolj drhál je vanj zahrula,
strupá mu spluvala v obraz.
In od strupá in tisoč ran
je srce skrvavelo ;
in zmagoslavno in veselo
pred smrt ga gnal je roj zdivján.
Pri njem ti zdaj stojiš,
o smrt ! A kdo je za teboj ?
kdo je ta rabljev roj
vpijoč : Na križ ! Na križ !
(Alojz Gradnik, v Soči, 24. 11. 1906, št. 95)*

Letos (2024) mineva 180 let od rojstva pesnika Simona Gregorčiča. O enormnem vplivu – danes bi rekli zvezdniškem slovesu, ki ga je imel »ljubljenec slovenskega naroda« (Dom in svet, 19, 1906, št. 12, 782) kot pesnik, ustvarjalec in duhovnik na sodobnike že med svojim življenjem, priča tudi njegovo slovo. Umrl je 24. novembra 1906 v Gorici. Želja, da bi bil pogreb preprost, se mu ni izpolnila. Od njega se je poslovila »velikanska množica« (Glavan 2006: LII), o čemer priča fotodokumentacija fotografa – domačina Antona Jerkiča, ki je reportažno fotografiral pogreb in kraje, povezane s pesnikom, pa tudi fotografa Frana Vesela (hrani NUK: prim. Spletni vir 1, 2, 3). Dragocene so tudi upodobitve, ki jih hrani Tolminski muzej (Gregorčičeva zbirka, Zbirka razglednic,

Posebni številki časopisov Gorica in Soča posvečeni Simonu Gregorčiču.

fotografije). Vest so povzemali vsi slovenski časopisi, Gorica in Soča pa sta mu posvetili posebno številko (oba št. 95). Slovenski katoliški literarni mesečnik Dom in svet je nekaj dni po pogrebu povzel, da se je Gregorčič priljubil narodu, ker je združil »preprostost narodne pesmi s svojimi bogatimi motivi, žarki idealizem s tihim, nežnim svetožaljem. On je postal pesnik ljudstvu, vzor mladini, tolažba razdvojenim.« (Dom in svet, 19, 1906, št. 12, 782) Pesnik in duhovnik Anton Aškerc pa je v Gorici med drugim zapisal:

»Z nepopisno bolestjo stoji sklonjena čez rob svežega groba objokana mati Slovenija, zroč globoko doli v mračno tmino, kamor so ji ravnokar položili sina, ki jo je ljubil s tako čisto ljubeznijo kakor morda še nobeden njenih otrok in ki je bila nanj ponosna pred svetom. S potrjim srcem ihti

ob odprtem grobu slovenska mladina, ki jo je vzorni sin matere Slovenije negoval z zlatim srcem in ji kazal pot do svetlih vzorov. Utopljen v morje žalosti poslušaj zbrani narod, da 'kar je črna zemlja dala / vzame črna zemlja spet.' Kaj čudo, če jim duša v tej bolesti ne more umeti, kako se naj srce, ki je v sebi nosilo pekel in nebo, zadovolji z ozko, temno celico, kjer ni zlatega solnca. Še le refleksija, ki rada sledi skrajni bolesti, vlije v srce kapljico hladila, češ : Le telo goriškega slavca je zapadlo silam temnega groba, a njegova pesem bo donela, dokler bo se pelo 'Nazaj v planinski raj !' in dokler deklamovalo 'Oljki' .« (Gorica, 27. 11. 1906)

Na dan, ko je vest o Gregorčičevi smrti odjeknila v javnosti, je Soča objavila: »Kaj je nam Slovencem pesnik Simon Gregorčič, ni

Slovo od Simona Gregorčiča, pogrebni sprevod proti cerkvi sv. Lovrenca. Foto: Anton Jerkič, 1906. Zbirka razglednic, Tolminski muzej.

treba razlagati na dolgo in široko. To ve vsak Slovenec. Kakor svetla zarja je šla njegova pesem po slovenski domovini, žarela je, razsvetlila in razgrela slovenska srca. Ko je leta 1882. izdal svoje prve pesmi, je segel narod po njih, vzela v sé in današnji dan zvenijo iz njegovih ust [...] Zatisnil je trudne oči, in Slovenija plače ob rakvi svojega velikega sina.« (Soča, 24. 11. 1906) Gorica pa se je spraševala tudi o presežnosti, ki se je izražala v poklicanosti poeta tako za duhovniški poklic kot za muzo, ki ji je služil: »Če je res poezija 'poslanka mila iz neba' in od božanstva navdahnjen pesnik njen srednik med nebom in zemljo, njen svečenik in namestnik na zemlji, tedaj je bil **Gregorčič** skoz in skoz tudi svečenik boginje Poezije.« (Gorica, 27. 11. 1906)

Gregorčič je bil med sodobniki predvsem zaradi svoje rodoljubne poezije zaželen na narodnih slavjih in veselicah, bil je del redne-

ga repertoarja čitalnic in taborov. Njegova prva pesniška zbirka, ki je izšla leta 1882 in jo je Fran Levec takoj razglasil za »zlato knjigo«, je bila z visoko naklado 2000 izvodov razprodana v nekaj mesecih. Medtem ko so nekateri menili, da so njegove pesmi »dovršeno osebnoizpovedne in rodoljubne lirike«, so predvsem konservativnejši stanovski kolegi opozarjali na nevarnost svetobolja in neprimerne razmišljanja duhovnika. Tudi literati, npr. Janko Pajk, so pesniku očitali »idejno tujstvo, odstopanje od krščanskohumanističnih načel in nesposobnost za perfekcijo klasičnih pesniških oblik«. Nazadnje mu je Anton Mahnič pripisal »rušenje krščanske vere in nevarnost popolnega odpada od krščanstva« ter »moralno nepoštenost« (Glačan 2006: XXX–XXXI; glej tudi Mahnič 1884). Vse to je močno prizadelo in načelo Gregorčičevo zdravje. A kljub nenehnim osebnim

Nagrobni spomenik Simonu Gregorčiču, ki ga je izdelal kipar Anton Bitežnik. Zbirka razglednic, Tolminski muzej.

bojem, ki jih je bil kot globoko veren, obenem pa izjemno občutljiv človek z neustavljivo potrebo po preizpraševanju sebe in sveta, se je izražal (tudi in predvsem) skozi besedo, ki je bila zanj življenjska potreba, porojena v samosti iskalca, a hkrati nuja, ki ga je približala ljudem. In ta vez je ne glede na vse prevladala ter pesnika postavila na slovenski parnas.

Na zadnji poti po Gorici in potem iz nje k cerkvi sv. Lovrenca pod Libušnjim, ki si jo je v oporoki izbral za »večni počitek«, so Gregorčiča pospremili mladi in stari, množica in eminentni posamezniki. Pogreb je bil »pristna množična manifestacija, s katero se je narod poslavljal od svojega ljubljene pesnika« (Glavan 2006: LII). V Domu in svetu je

bilo mogoče o Gregorčičevem pogrebu prebrati takole:

»Pesnikov pogreb.

Pogreb se je 26. t. m. pričel pomikati z Goriščka [Katarinijev trg] ob četrtr na 9. dopoldne. V sprevodi je korakalo 40 'Sokolov' iz Gorice in Solkana, nato duhovniki z monsignorjem dr. Gabrijelčičem, ki je vodil sprevod, za duhovniki so vozili voz z krsto in venci, katerih je bilo nad 20, med temi v prvi vrsti venec 'Slovenske Matice'. Ob vozu je korakala častna straža, nekaj bogoslovcev s svetilkami in na skrajnem krilu oddelek Sokolov. — Za vozom so korakali bližnji sorodniki, duhovniki, potem funkcionarji in deputacije. Sprevod se je pomikal po Gosposkih ulicah na Travnik, kjer so se pogrebci postavili v vrste, da so se v cerkvi dokončali obredi. V prvi klopi v cerkvi je klečal nadškof dr. Sedej in molil. Na Travniku je bilo po štetju policije 6000 do 7000 ljudi. Preden so krsto odpeljali naprej od Goriščka, je imel profesor Berbuč ginljiv govor v slovo. Pevci in pevke 'Glasbenega in pevskega društva' so zapeli 'Nazaj v planinski raj', prej v cerkvi pa isti pevci 'Blagor mu'. Ob slovesu je bilo vse ginjeno. Ljudje so s klobuki mahali za odhajajočim vozom. Zastav je bilo pri pogrebu troje: 'Sokola', ki je tudi ob mrtvaškem odru opravljal častno stražo, 'Katoliškega delavskega društva' in 'Delavskega podpornega društva'. 'Slovensko Matico' sta pri pogrebu zastopala dr. Gregorčič in Andrej Gabršček. Za Berbučem je na Gradišču govoril v slovo profesor dr. Oswald v imenu šolske mladine. Po cestah, po katerih je šel sprevod, je plapolalo mnogo črnih zastav. Črne zastave so plapolale z vseh slovenskih hiš, pa tudi z italijanskih hiš so visele manjše črne zastave in preproge iz stanovanj Slovencev. Za časa

pogreba so zaprli trgovine vsi slovenski in italijanski trgovci, izvzemši par zagrizenec. Iz Gorice je odpeljal voz z mrtvim Gregorčičem ob 10. uri dopoldne. V soški dolini je ljudstvo truplo povsod slovesno sprejelo. Na krsto so položile venec tudi gojenke višje deklinške šole iz Ljubljane. Truplo so 27. t. m. pokopali na Libušnjem, kakor je želel pesnik, ki si je izbral za večni počitek kraj pod Krnom ob soških valovih.«

(Dom in svet, 19, 1906, št. 12, 782-783)

Goriški časopisi so prinesli še več podrobnosti o zadnjem slovesu »velikega čutečega moža«, »pesnika domovinske ljubezni«, »nežnega lirika«, »klicatelja Slovencev na narodno delo« (Soča, 24. 11. 1906). V Gorici je bilo mogoče prebrati, kako je Gregorčič povezoval in nazadnje še ob zadnji uri združil tedaj skoraj nezdržljivo: »V soboto in v nedeljo so romale množice slovenskega ljudstva iz Gorice in bližnje ter daljne okolice na Gorišček, kjer je ležal mrtvi pesnik. A ne samo Slovenci, tudi Italijani so prišli kropit 'velikega pesnika Slovencev'.« (Gorica, 27. 11. 1906) V Soči, ki je tako kot Gorica na dan pesnikove smrti napovedala dogajanje ob slovesu od Gregorčiča, so trgovce in obrtnike pozvali, naj zaprejo prodajalne in delavnice po ulicah, kjer se bo pomikal pogrebni sprevod; Italijane so pozvali, naj izobesijo črne zastave. Nekateri trgovci – Gorica jih je naštel poimensko, v Domu in svetu so jih poimenovali »zagrizenec« (Dom in svet, 19, 1906, št. 12, 783; Soča, 27. 11. 1906) – tega niso storili, vendar se je narodnostno mešano mesto s svojimi prebivalci in svojo podobo večinsko poklonilo slovenskemu pesniku. Gregorčiču je s svojo besedo (in osebo), kulturo in umetnostjo uspelo preseči osebne, narodne ter medgeneracijske meje, kar nazadnje dokazuje tudi njegovo slovo.

Še podrobneje je čez nekaj dni o pogrebu pisala Gorica, ki je med drugim poudarila

Gregorčičevo posmrtno masko je na mrtvaškem odru leta 1906 posnel Svitoslav Peruzzi, danes je razstavljena v pesnikovi rojstni hiši na Vrsnem. Hrani Tolminski muzej.

ne le mednarodni vidik slovesa v Gorici, temveč tudi vseslovenskega: »Kakor blisek je šla po svetu pretresujoča novica: 'Naš Simon Gregorčič je umrl' Vsi slovenski listi so prinesli to vest [...] Tudi po drgih slovenskih mestih so visele črne zastave v znak, da je preminul največji slovenski pesnik nove dobe, ljubljene slovenskega naroda.« (Gorica, 27. 11. 1906) Časopis je poimensko izpostavil udeležence sprevoda, med katerimi najdemo imena, ki so se zapisala v slovensko zgodovino:

»Za krsto so korakali sorodniki in bližnji sorojaki, za tem duhovniki in semeniščniki, katerih je bilo nad 100. Nato funkcionarji in deputacije. Omeniti nam je okr. glavarja goriškega dvor. svetnika grofa [Henrika] Attemsa, okr. glavarja sežanskega [Antona] Rebeka, barona [Andreja] Winklerja, dv. svetnik viteza [Antona] Klodiča - Sabladoskega, šol. nadzornika [Matka] Kanteta, iz Sežane, šol. nadzornika [Frana] Finžgarja, župnika [Jakoba] Aljaža, beneškega Slovenca profesorja [Ivana] Trinka, notarja [Ignacija] Gruntarja, svetnika [Franca] Višnikarja, župnika [Janeza]

Berlica, [Ivana] Vrhovnika, ljubljanskega župana [Ivana] Hribarja, pesnika [Antona] Medveda, pisatelja [Franca Ksaverja] Meška, sodnega svetnika [Matijo] Rutarja, ravnatelja [Friedricha] Simziga, šolskega svetnika [Antona] Križniča, zastopstva raznih občin, med njimi sežanskega in mirenskega župana, zastopstva tukajšnjega 'Katoliškega delavskega društva' z zastavo in 'Delavskega podpornega društva' z zastavo. Kar je bilo zastopanih zunanjih društev, so bila brez zastav, ker je okr. glavarstvo prepovedalo zunanje zastave pri sprevodu. Zastopano je bilo po večji deputaciji 'Katoliško del. društvo' in 'Podporna blagajna' iz Mirna. Za temi je prišlo moško občinstvo, učiteljišča z vencem, dekliška vadnica z vencem, dekliški razredi 'Šolskega doma' z vencem in naposled ostalo žensko občinstvo.

Skoro pol ure je trajal sprevod. Pogled na pestro množico na Travniku je bil veličasten.« (Gorica, 27. 11. 1906)

In prav Gorica je namenila nekaj besed tudi sprejemu Gregorčičevega sprevoda vzdolž Soške doline:

»Na dolgi poti iz Gorice do Libušnjega so spremili mrliča gg. : Svetnik [Franc (Franjo)] Vodopivec, [Miroslav] Premrou, vikar [France] Franké iz Oseka, župnik Primožič iz Prvačine, [Janez] Klavžar in mnogo drugih, med njimi tudi deputacija slov. kat. akad. društva 'Zarja' iz Gradca. Ko je sprevod prestopil pri mitnici mejo goriškega mesta, je bil tu sprejet od solkanske 'Čitalnice' z zastavo in od obč. starešinstva. Čitalniški pevci so tu zapeli žalostinko, nakar se je sprevod zopet pomikal naprej do solkanskega pokopališča, kjer so mu pevci zapeli v slovo. Poleg solkanske duhovščine je bil navzoč tudi grgarski vikar g. Godnič. Enak

Polaganje Gregorčičeve krste v grob pri cerkvi sv. Lovrenca. Iz arhiva Tolminskega muzeja.

sprejem je bil v Kanalu, Volčah pri Kobaridu. Truplo pokojnika je sinoči prenočilo v Kobaridu. Danes zjutraj ob 7 je bil pogreb na Libušnjem.« (Gorica, 27. 11. 1906)

Številni, ki se pogreba niso osebno udeležili, so poslali sožalne izjave. Te so se na Primorsko stekale iz vsepovsod od Ljubljane do Trsta, od Maribora do Dunaja, od Kopra do Tolmina itd.

Gregorčičeva oporoka je poleg želje, da bi bil pokopan v »planinskem raju«, kamor ga je vleklo vse življenje, prinašala pokojnikovo navodilo, da je bil za glavnega dediča imenovan njemu tako ljub Šolski dom. V tem zadnjem zapisu se zrcali tudi pesnikov poseben odnos do mladine, ki je bil že v njegovem življenju vzajemen, njegova skrb za usodo dijakov pa je še dolgo ljubeče odzvanjala. Kako močan je bil pesnikov vpliv na sodobni-

ke, je pričal že sočasni odmev: kot je bilo deloma že zapisano, se je njegova poezija recitirala po čitalnicah, na taborih, javnih prireditvah, zapisana je bila na praporih društev, dijaki so jo vzeli za svojo, nagovarjala in budila je številne. Skozi čas ni bilo nič drugače. Dragocene zvezke *Poezij* so s seboj nosili rojaki po svetu, trpeči vojaki v prvi in drugi svetovni vojni, begunci. Mnoge pesmi so glasbeniki ob še eni muzi še bolj približali ljudem, mnoge – kot npr. *Veseli pastir* – so ponarodele, učenci se jih še vedno učijo v šolah, še vedno odzvanjajo z odrov javnih prireditev. Po Gregorčiču so (bile) poimenovane številne ulice, izobraževalne ustanove, društva, živo tkivo družbe, ki je tudi tako ohranjalo in še vedno ohranja spomin nanj. Postavljali so se spomeniki, načrtoval se je Narodni muzej z darovanimi predmeti, nekoč v lasti Simona Gregorčiča (Tavčar 2023). Še dandanes se ljudje obračajo na Tolminski muzej in prinašajo »družinske zaklade«, dragocene Gregorčičeve predmete, ki so jih hranili, nosili s seboj po svetu in slednjič prinesli domov, v pesnikovo Posočje, v hrambo Tolminskemu muzeju, ki dediščino sprejema in ohranja tudi za zanamce (prim. Fortunat Černilogar 2024: 132–141; Tavčar 2023: 265–266; Glavan 2006: IV–VI). Dediščina »goriškega slavčka« ali – kot je zapisala Damjana Fortunat Černilogar v pravkar objavljeni knjigi o Gregorčiču (2024) – »soškega slavca« živi.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Fortunat Černilogar, D. 2024: *Simon Gregorčič – soški slavec: ob 180. obletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča (1844–1906)*. Tolmin: Tolminski muzej.

Glavan, M. 2006: Mala slikovna monografija. V: Berger, A., Glavan, M. (ur.), *Zlata knjiga Simona Gregorčiča, ob 100. obletnici pesnikove smrti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, I–LXXV.

Mahnič, A. 1884: »Dvanajstim večerom« dodatek. V: *Slovenec*, XII, 22. 12. 1884 – 2. 1. 1885.

Tavčar, L. 2023: *Poskus rekonstrukcije neuresničenega slovenskega Narodnega muzeja v Gorici: 1910–1914*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Časopisni viri:

Gorica, 24. 11. 1906, št. 95.

Soča, 24. 11. 1906, št. 95.

Dom in svet, 19, 1906, št. 12, 782–783.

Gorica, 27. 11. 1906.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Anton Jerkič (1866–1924), Kamra: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/anton-jerkic-1866-1924/> (dostop: 2. 10. 2024).

Spletni vir 2: Pogreb Simona Gregorčiča, Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, avtor fotografij Anton Jerkič, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-JLBoLP8N> (dostop: 2. 10. 2024).

Spletni vir 3: Pogreb Simona Gregorčiča, Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, avtor fotografij Fran Vesel, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-RPKKH9KJ> (dostop: 2. 10. 2024).